Turkish Studies Social Sciences

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 2515-2545

DOI: 10.29228/TurkishStudies.32657

ISSN: 2667-5617

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 25.08.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 15.10.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (04.09.2019)-Referee 2 (12.10.2019)

This article was checked by turnitin.

BOLU İLİNDE NÜFUSUN GELİŞİMİ VE NÜFUS HAREKETLERİ (1927 – 2018)

Güven ŞAHİN* – Nuran TAŞLIGİL**

ÖZ

Bolu, medeniyet tarihi çok eski bir il olmakla beraber özellikle 1999'da peş peşe yaşanan 2 büyük deprem sonrasında günümüzdeki şeklini kazanmış, kısa denilebilecek bir sürede neredeyse tüm Beşeri ve İktisadi Coğrafya şartları değişmiş bir ilimizdir. Bununla birlikte Merkez ilçedeki üniversitenin özelde ilçe, genelde ise il nüfusunda önemli bir paya sahip oluşu ile demografik hareketliliğe neden olduğu da özellikle belirtilmesi gereken bir husustur. Genel olarak Bolu'da yaşanan bu değişim ve de dönüşüm Türkiye'de çok az ilde gerçekleşmiştir. Geçmişe kıyasla nüfusu oldukça azalmış olan Bolu'nun, bir kısım ilçelerinde ise nüfus çok daha hızlı bir şekilde azalma göstermiştir. Nüfustaki küçülme özellikle Dörtdivan, Seben ve Kıbrısçık'ta kendini daha da fazla belli etmektedir. Bu çalışmada da Cumhuriyet tarihi boyunca Bolu il geneli ve ilçeler özelinde nüfusun değişimi, 1999'dan sonra Düzce'nin ayrılması ile ortaya çıkan yeni idari taksimata göre Bolu nüfusu ve nüfusun yapısal özellikleri Nüfus Coğrafyası odağında ele alınmıştır. Bu kapsamda il ve ilçeler ölçeğinde nüfus miktarları ve değişimi ve artış hızları, kır – şehir nüfusları, nüfus yoğunlukları, nüfusun yapısal özellikleri (Cinsiyet, yaş yapısı, okur yazarlık durumu), nüfusun il genelindeki dağılımı ve nüfus hareketliliği incelenmiştir. Ayrıca il genelinde nüfusun yapısı, dağılımı ve de hareketliliği noktasında da etkili olan faktörler irdelenerek yapılması gerekenler noktasında çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bolu, Nüfus, Demografi, Nüfus Coğrafyası, Göç.

* Dr., İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya ABD, E-posta: guven.sahin@ogr.iu.edu.tr

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Coğrafya ABD, E-posta: ntasligil@marmara.edu.tr

POPULATION DEVELOPMENT AND MOVEMENTS IN BOLU PROVINCE (1927 – 2018)

ABSTRACT

Although Bolu is a very old city, the history of civilization has gained its present shape especially after two major natural disasters (Earthquake) in 1999, and almost all of the Human and Economic Geography conditions of the province have changed in a short time. This change and the transformation in Bolu has occurred very few provinces in Turkey. The population of Bolu has decreased considerably compared to the past and in some districts the population has decreased more rapidly. In this study, the population change in Bolu during the history of the Republic and the structural features of the population according to the new administrative division that emerged after the separation of Düzce after 1999 were discussed in the focus of Population Geography. In this context, the change of population, rural – city populations, population densities, structural characteristics of the population (Gender, age structure, literacy status), distribution of population across the province and population mobility were examined. In addition, the factors affecting the structure, distribution and mobility of the population in the province have been examined and inferences have been made about the things to be done.

STRUCTURED ABSTRACT

Researchs on population provides basic and primary information about what will be done for the welfare of human communities living in a certain area. After all, it will not be possible to talk about the long-term and most importantly sustainability of any human structure and activity without knowing the amount of human communities in one place and the structural characteristics of that community. The selection of Bolu as the study area within the scope of our research was born out of the need to explain the large-scale changes and transformations experienced in the recent history of the province as a whole and to explain the demographic events in a short time. As a matter of fact, two major earthquakes whose effects were felt in the first degree in 1999, the subsequent administrative changes and the population mobility in the subsequent process completely changed the demographic structure of Bolu. In addition to the total population of the province, the population structure of some of the districts has also changed significantly. The population structure as well as the population amount has changed dramatically over time, and the educational status, age structure, and dependent population ratio of the population have changed significantly in this sense. It should be noted that in Bolu, where we examine all these situations in the development of the historical process, especially in the provinces and districts, there is a different situation than most neighboring provinces.

Bolu, which constitutes our research area, is a province located in the Western Black Sea and has recently taken its borders with the separation of Düzce by an administrative change. Bolu has a surface area of 8,313 km²; Karabük and Cankiri in the east; Zonguldak and Düzce in

the north; Sakarya and Bilecik in the west; southeast of Eskişehir. Bolu is a province of ours which has shown a great change in administrative, economic and demographic aspects depending on these conditions in recent years. So much so that recently there is no similar change in any province in Turkey. According to the last census before the province was separated as Bolu and Düzce in 1990, it consisted of 15 districts (Figure 1), 19 municipalities (4 of it town center) and 794 villages. Following the change in the administrative division in 1999, Bolu province has gained ,within the scope of 2000 census; 9 districts (Center, Dörtdivan, Gerede, Göynük, Kırıscık, Mengen, Mudurnu, Seben, Yeniçağa: Figure 1), 13 municipalities (2 of them township) and a structure consisting of 511 villages. With the recent administrative changes, the province now has a structure consisting of 9 districts, 12 municipalities, 93 neighborhoods and 487 villages.

According to the first census of the Republican history of Bolu in 1927, the total population of administrative units consisting of 15 districts, 4 sub-districts and 807 villages was 217,597 people. In this period, the city population was only 10.1%. Following the years of National Struggle, with the rapidly developing Young Republic, there was activity in socio-economic life in Bolu and the population became 248.027 in 1935. However, the population growth in Bolu during World War II remained at its lowest level in history and the population increased by only 9,366 over a 5-year period. Accordingly, the population growth rate was realized as the lowest level in the census with %7.41 in 1940. For the first time, the population of the province exceeded 300 thousand in 1950, and in 1960, it increased by 34,785 people to 353,004 compared to the previous census. The population amount exceeded 400 thousand in 1970 and 500 thousand in 1990. The population increased by more than 30 thousand in 1980, 1985 and 1990. After the events in 1999, the population of Bolu, the amount and the rate of increase showed great changes. Following the new administrative division of Bolu, its population in 2000 was 270,654. Such a result has emerged in the population of Bolu after the organization and separation of Düzce as a province (which has been more crowded than the central district of Bolu since the past) and the loss of lives. According to the latest official figures, 18.373 people lost their lives in the 17 August and 12 November earthquakes and many people had to change their places of residence. Under these circumstances, the healthiest population interpretations for today's Bolu are inferences from data based on the ABPRS results after 2007. The population of Bolu, which was 271,208 as of 2010, increased by 554 people compared to its population in 2000. In other words, the total population of the province has increased by 554 in the last 10 years until 2010, a level that has not been seen in Bolu during the history of the Republic. The population of the province, which was 291.095 in 2015, exceeded 300 thousand in 2018 and the highest increase in recent years was 20.715.

Today, the most important factor positively affecting the population in Bolu, especially in the central district, is Bolu Abant İzzet Baysal University. Thanks to this, there is a significant mobility in the city center and trade is revitalized. On the other hand, the opposite is the case for districts and the population is either static or tends to decrease. In fact, in general terms, the population of the central district is the main

determinant for the general population of Bolu and the remaining districts have very small shares throughout the province. As a result, the current population of Bolu in Turkey in 2018 can not create even a share of 0.5 %.

For the negative picture of the contrasting demographic structure in Bolu compared to most neighboring provinces, local authorities and Bolulu entrepreneurs should take some precautions. Accordingly, public investments for the aging population in the first place, on the other hand, more integration with the rehabilitation of the female population and community life, and finally measures to increase the population in Bolu constitute the issues that should be taken into the agenda. Tourism (especially plateau tourism and rural tourism), forestry and agriculture should be planned as priority sectors for Bolu in the first place. Investments that encourage students to stay in Bolu by using the attractiveness of the university, especially in the context of University-Industry cooperation which has been frequently emphasized in recent years will contribute both to the Bolu economy, to the people of Bolu as well as to the students of Bolu should be encouraged. It should be among the targets to make Bolu an important attraction center in terms of its location in both major industrial centers (such as Sakarya, Kocaeli) and important tourism centers (Safranbolu, Beypazarı, Nallıhan, Eskişehir, Akçakoca) with the improvements in transportation area by using its proximity to the capital Ankara.

Keywords: Bolu, Population, Demography, Population Geography, Migration.

Giriş

Nüfus konusunda yapılan araştırmalar sınırları belli bir alanda (Ülke, il, ilçe veya havza) yaşayan insan topluluklarının refah içerisinde yaşayabilmesi adına yapılacaklar hususunda temel ve de birincil bilgileri sağlamaktadır. Neticede bir yerdeki insan topluluklarının miktar ve de bu topluluğun yapısal özellikleri bilinmeden hiçbir beşeri yapılanma ve faaliyetin uzun soluklu, en önemlisi de sürdürülebilir olmasından bahsetmek mümkün olmayacaktır. Konuyu birkaç örnekle izah edecek olursak; nüfusun yaş yapısı hakkında bilgi sahibi olunması rekreasyon alanları, sosyalleşme mekanları, eğitim kurumları gibi pek çok kamusal yatırımın hangi alanlarda yoğunlaşması gerektiğinde rehberlik teşkil edecektir. Örneğin; nüfusu yaşlanmış, başka bir ifadeyle yaşlı nüfusun (65 yaş üstü bağımlı nüfus) toplam nüfus içerisindeki payının artması sağlık ve yaşlı bakım hizmetleri alanındaki yatırımların yoğunlaştırılmasını gerektirmektedir. Nüfusu hızla artan bir yerde ise yol ağının planlanmasından, şehirleşmenin gelişim alanına yönelik pek çok husus kentsel planlama kapsamında temel alınması gereken bilgiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sayısı artırılabilir pek çok husus ışığında nüfus araştırmalarının ve bu çalışmalardan elde edilecek sonuçların pratikteki uygulamalarda referans kabul edilmesi, orta ve uzun vadeli yatırımların çok daha sağlıklı olmasını sağlayacaktır.

Araştırmamız kapsamında çalışma sahası olarak Bolu'nun seçilmesi ise ilin yakın tarihinde yaşanan büyük çaplı değişim ve de dönüşümlerin bir bütün halinde ele alınarak, kısa denilebilecek sürede demografik anlamda yaşanan olayların izah edilmesi ihtiyacından doğmuştur. Nitekim ilde 1999'da etkileri birinci derecede hissedilen 2 büyük deprem, devamında yaşanan idari değişiklik ve sonraki süreçte yaşanan nüfus hareketliliği Bolu demografik yapısını bütünüyle değiştirmiştir. İlin toplam nüfusu yanı sıra bazı ilçelerin de nüfus yapısı çok ciddi değişimler göstermiştir. Nüfus miktarları yanı sıra nüfus yapısı da zaman içerisinde çok çarpıcı bir şekilde değişmiş, nüfusun eğitim durumu, yaş

yapısı, bağımlı nüfus oranı bu anlamda önemli ölçüde değişim sergilemiştir. Tüm bu durumları il ve ilçeler özelinde, tarihsel süreçteki gelişim içerisinde ele alarak incelediğimiz Bolu’da çoğu komşu ilden farklı bir durum yaşandığını da belirtmek gerekir.

Araştırma sahamızı oluşturan Bolu, Batı Karadeniz’de yer alan ve yakın zamanda idari bir değişiklik yapılarak Düzce’nin ayrılmasıyla günümüzdeki sınırlarını almış olan bir ilimizdir. Bolu; 8.313 km² yüzölçümüne sahip olup güneyde Ankara; doğuda Karabük ve Çankırı; kuzeyde Zonguldak ve Düzce; batıda da Sakarya ve Bilecik; güneydoğudan da Eskişehir ile komşudur. Bolu, yakın yıllarda idari, iktisadi ve bu şartlara bağlı olarak da demografik açıdan büyük değişimler göstermiş bir ilimizdir. Hatta öyle ki son dönemde Türkiye’de Bolu’dakine benzer bir değişim hiçbir ilde gerçekleşmemiştir. İl, 1990’da Bolu ve Düzce olarak ayrılmadan önceki son nüfus sayımına göre 15 ilçe (Şekil 1), 19 belediye (4 tanesi belde belediyesi) ve 794 köyden oluşmaktaydı. 1999’daki idari taksimatta yapılan değişimi takiben 2000 nüfus sayımı kapsamında Bolu ili; 9 ilçe (Merkez, Dörtdivan, Gerede, Göynük, Kıbrısçık, Mengen, Mudurnu, Seben, Yeniçağa; Şekil 1), 13 belediye (2 tanesi bucak merkezi) ve 511 köyden oluşan bir idari yapı kazanmıştır. Zaman içerisinde nüfus yapısındaki değişime bağlı olarak ildeki değişim devam etmiş ve günümüzdeki idari taksimat kapsamında 9 ilçe, 12 belediye, 93 mahalle ve 487 köyden oluşan yapısını almıştır. Bolu, İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS)’na göre TR4 Doğu Marmara Bölgesi içerisinde yer almakta olup söz konusu bölgedeki 8 il içerisinde nüfus bakımından 6. sırada (Düzce 5. sırada) yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırma Sahasının 1975’teki (Solda) ve 1990’daki 15 İlçeden Oluşan İdari Taksimatını Gösterir Haritaları

Tarihsel Süreçte Bolu ve Yerleşme Tarihi

Bolu’nun coğrafi konumuna bağlı olarak yerleşme tarihi oldukça gerilere uzanmakta olup arkeolojik buluntulara göre Neolitik’ten beri yerleşimin iskân edilmeye başlandığı ortaya konmuştur. Bolu Ovası’nda kurulmuş olan kent, ova çevresinin yüksek dağlarla çevrili olmasıyla korunaklı, *Roma Yolları* vasıtasıyla da büyük merkezlere bağlı önemli bir nokta olmuştur (Doğan, 2011: 62). Şehrin, Bithynia Kralı Ziaelas (M.Ö. 255 – 230) zamanında Bithynion (Bithynium) adıyla, söz konusu ovalık sahanın kuzeyinde kurulduğu bilinmektedir. Şehir, Roma İmparatoru Claudius döneminde ele geçirilmesiyle (M.Ö. 74) Claudiopolis adını almış, Türk hakimiyetine geçmesiyle birlikte de ismin sonundaki “polis” kelimesinin zamanla “Bolu” olarak söylenmesiyle bugünkü şeklini almıştır (İslam Ansiklopedisi, 2001: 276). Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasıyla birlikte Bizans İmparatorluğu’nda kalan bugünkü Bolu, 1080’de Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından Türk hakimiyetine alınmıştır. Bununla birlikte Haçlı

Seferleri sırasında şehir yeniden Bizanslıların eline geçer. Şehir ve yakın çevresi (Düzce, Taraklı, Göynük) 1325/1326 (Bazı kaynaklarda 1324/25)'da Osman Bey'in komutanlarından Konuralp tarafından Osmanlı Beyliğine katılmıştır (Doğan, 2011: 75). Kanuni Sultan Süleyman'ın valilik yaptığı Bolu'da söz konusu dönemde kayda değer imar faaliyetleri gerçekleşmiştir. Ayrıca İstanbul'dan Ankara ve İran'a doğru hareket eden kervanların gelişen ticaretle daha da yoğunlaşması Bolu'nun önemini ve hareketliliğini daha da artırmıştır. Fakat 18. yy. sonu – 19. yy. başlarında önemini yitiren şehir, II. Mahmut devrine kadar voyvodalıkla yönetilmiş, sonrasında ise Kastamonu'ya bağlı bir mutasarrıflık olarak idare edilmiştir. Meşrutiyet ilan edildikten sonra müstakil mutasarrıflık olan Bolu (1908 – 1923), Cumhuriyet'in ilanından sonra il statüsüne getirilmiştir. 17 Ağustos 1999'da yaşanan depremin ardından kısa bir süre sonra yörenin ikinci büyük bir depremle tahribi sonrasında Aralık 1999'da Düzce, Türkiye'nin 81. ili olmuştur. Bu son idari düzenlemeyle Düzce, Akçakoca, Yığılca, Gölyaka, Çilimli, Cumayeri (Eski adı Cumaova), Kaynaşlı¹ ilçeleri Bolu'dan ayrılarak Düzce iline bağlanmıştır.

Bolu, tarihsel süreçte yaşadığı yıkıcı depremler (Özellikle 1944 ve 1999'daki gibi), demiryolları başta olmak üzere ana ulaşım hatlarından uzak kalması, çevre ilçelerin engebeli topografyası gibi sebeplerden ötürü büyük yatırımların uzağında kalmıştır. Bunun sonucunda da dışarıya önemli ölçüde göç vermiş, demografik yapısı ciddi anlamda değişmiştir. Ayrıca 1999'da peş peşe yaşanan doğal afetler neticesinde yaşanan can kayıpları ve de sonrasında Düzce'nin il olarak yapılandırılarak Bolu'dan ayrılması, ilin demografik yapısını çok büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu çalışmada da Bolu'nun çok büyük ölçüde değişim gösteren nüfus yapısı Cumhuriyet devri boyunca kronolojik bir gelişim ışığında ele alınmıştır.

Bolu Toplam Nüfusunun Değişimi

Bolu'daki demografik yapıda meydana gelen değişim özellikle yakın tarihlerde olanlar birkaç faktöre bağlı olarak gerçekleşmiştir. Öte yandan bu değişim il nüfusunun gerek yapısal özelliği gerekse dağılımında Türkiye'de çok az ilde görülen bir değişim yaşanmasına neden olmuştur. İlde 1992'de Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nin kurulması, 1999'da peş peşe yaşanan 2 büyük deprem (17 Ağustos ve 12 Kasım) ve bu olayı takiben Düzce'nin 8 ilçe ile müstakil bir il olarak ayrılması Bolu nüfusunun 1900'lerin sonlarında çok ciddi bir değişim sergilemesine neden olmuştur. Söz konusu faktörlere bağlı olarak Bolu'da Merkez ilçe bir "Üniversite Şehri" olarak gelişme gösterirken, depremlerle birlikte il genelinde nüfusta gerek yaşanan can kayıpları gerekse oluşan korku ve yokluk ortamına bağlı göçlerle hızlı bir gerileme süreci etkili olmuştur. Bolu'daki bu değişken durumu da göz önüne alarak ilin Cumhuriyet tarihi boyunca nüfus yapısındaki değişimi belli bir hiyerarşi kapsamında incelemek ilerleyen süreçte il ile ilgili iktisadi ve çevre planlamalarında referans özelliği gösterecektir.

Bolu'nun 1927'deki Cumhuriyet tarihinin ilk nüfus sayımına göre 15 ilçe, 4 bucak ve 807 köyden oluşan idari birimlerinin toplam nüfusu 217.597 kişiydi. Bu dönemde şehir nüfusu ise sadece % 10.1 kadardı. Milli Mücadele yıllarını takiben hızla gelişen Genç Cumhuriyet ile birlikte Bolu'da da sosyo-ekonomik hayatta hareketlilik yaşanmış ve 1935'te nüfus 248.027 olmuştur. Fakat tüm dünyayı etkileyen II. Dünya Savaşı yıllarında Bolu'daki nüfus artışı tarihinin en düşük seviyesinde kalmış ve 5 yıllık zaman zarfında nüfus sadece 9.366 kişi artmıştır (Tablo 1). Buna bağlı olarak nüfus artış hızı da 1940'ta ‰ 7.41 ile nüfus sayımları kapsamında en düşük seviyede gerçekleşmiştir. 1945'e gelindiğinde ise 1940'a kıyasla nüfus artış miktarı ve artış hızı 2 katına çıkmış ve aynı yıl Bolu nüfusu 276.367 olmuştur. İl nüfusu ilk defa 1950'de 300 bini aşmış, 1960'ta bir önceki sayıma göre 34.785 kişi artarak 353.004 olmuştur. Nüfus miktarı 1970'te 400 bini, 1990'da da 500 bini aşmıştır. İlde 1980, 1985 ve 1990 yıllarında nüfus 30 binin üzerinde artış göstermiştir. 1999'da yaşanan elim olaylar sonrasında ise Bolu nüfusu, artış miktarı ve artış hızı çok büyük değişiklikler göstermiştir. Bolu'nun yeni idari taksimatı sonrasında 2000'deki nüfusu 270.654 olmuştur. Düzce'nin (Geçmişten itibaren Bolu Merkez ilçeden daha kalabalık olan) il olarak teşkilatlanıp ayrılması, ve yaşanan can kayıpları sonrası Bolu

¹ Kaynaşlı: Düzce'nin Bolu'dan ayrılmasından sonra ilçe statüsü kazanmıştır.

nüfusunda böyle bir sonuç ortaya çıkmıştır. 17 Ağustos ve 12 Kasım depremlerinde son resmi rakamlara göre 18.373 kişi hayatını kaybetmiş olmakla birlikte (710 kişi bugünkü Düzce ve ilçelerinde vefat edenlerden oluşmaktadır) İstanbul, Sakarya, Eskişehir, Yalova, Bursa ve Zonguldak'ta da can kayıpları yaşanmış ve çok sayıda kişi yaşadığı yeri değiştirmek durumunda kalmıştır. Bu şartlar dahilinde günümüzdeki Bolu için en sağlıklı nüfus yorumlamaları 2007'den sonra ADNKS sonuçlarına dayalı verilerden hareketle yapılan çıkarımlardır. Bolu'nun 2010 itibarıyla 271.208 olan nüfusu, 2000'deki nüfusuna kıyasla sadece 554 kişi artmıştır. Başka bir ifadeyle 2010'a kadar geçen 10 yıllık süreçte ilin toplam nüfusunda 554 kişilik bir artış yaşanmıştır ki, söz konusu bu değer Cumhuriyet tarihi boyunca Bolu'da görülmemiş bir seviyedir. İlin 2015'te 291.095 olan nüfusu 2018'de 300 bini aşmış ve son yılların en yüksek artış değeri olan 20.715 kişilik artış görülmüştür.

Tablo 1: Cumhuriyet Tarihi Boyunca Bolu İlının Toplam Nüfusu ve Artış Değerleri

Yıllar	İl Nüfusu	Artış Miktarı	Nüfus Artış Hızı (%)	Türkiye Nüfusuna Oranı (%)
1927	217.597	-	-	1.6
1935	248.027	30.430	16.36	1.5
1940	257.393	9.366	7.41	1.4
1945	276.367	18.974	14.23	1.5
1950	303.111	26.744	18.47	1.4
1955	318.219	15.108	9.73	1.3
1960	353.004	34.785	20.75	1.3
1965	383.939	30.935	16.80	1.2
1970	403.766	19.827	10.07	1.1
1975	428.704	24.938	11.99	1.0
1980	471.751	43.047	19.14	1.0
1985	504.778	33.027	13.53	0.9
1990	536.869	32.091	12.33	0.9
1999 Yılı Düzce'nin İl Olarak Ayrılışı				
2000	270.654	-	-	0.4
2010	271.208	554	12.4	0.3
2015	291.095	19.887	11.9	0.3
2018	311.810	20.715	10.9	0.4

Kaynak: TÜİK, ADNKS, 2019.

Yine tablo 1'de görüldüğü üzere il nüfusunun Türkiye'deki payına baktığımızda dikkat çekici olan nokta ilin henüz Düzce ile ayrılmadan öncede Türkiye genelindeki payının sürekli azalmış olduğudur. İlk olarak 1927 verilerine göre Bolu, toplam 217.597 kişilik nüfusuyla Türkiye'de % 1.6'lık paya sahipken 1955'te % 1.3'e, 1975'te de % 1'e kadar gerilemiştir. İl nüfusunun ülke genelindeki payı 1985'te % 1'in de altına inmiş ve sonrasında Düzce'nin de ayrılmasıyla payı daha da daralmıştır. 2000'de Bolu'nun nüfusu Türkiye toplamı içerisinde % 0.4 olmuş, 2015'te % 0.3'e kadar gerilemiş, son olarak 2018'de ise % 0.4 olmuştur.

İlçeler ölçeğinde nüfus değişimine baktığımızda 2018 itibarıyla Bolu'daki nüfusun yarısından fazlasını barındıran Merkez ilçe hariç tutulursa diğer ilçelerde nüfus ya azalmakta ya da belli bir aralıkta seyretmektedir. Buna göre Bolu'nun seçilmiş ilçeleri üzerinden konuyu izah edecek olursak şekil 2'de de görüldüğü üzere Göynük, Mengen, Seben ve Kıbrısçık'ta nüfus 1990'a kıyasla gerilemiş olmakla beraber son yıllarda genel olarak belli bir aralıkta seyretmektedir. 2018 itibarıyla Bolu'nun en kalabalık 4. ilçesi olan Göynük'te nüfus genel olarak azalma eğiliminde olup 2000'de 18.589 kişiden oluşan ilçe nüfusu 2011'de 15.935'e, 2015'te 15.372'ye gerilemiştir. Son olarak bir önceki yıla kıyasla çok az

sayıda artışla 2018’de 15.423 olan Göynük nüfusu, 2000 yılı değeriyle kıyaslandığında % 17’lik bir gerileme göstermiştir. Mengen ilçesinde ise 1990’da 18.982 olan nüfus, 2000’de 16.504’e, 2007’de 14.875’e, 2014’te 14.042’ye ve 2017’de de 13.940’a gerilemiştir. Son olarak 2018’de Mengen’de de sınırlı bir artışla nüfus 14.355 olmuş fakat 1990’a kıyasla nüfusu 4.627 kişi azalmıştır. Seben, 2018 ADNKS sonuçlarına göre Bolu’da nüfus miktarı açısından 8. sırada yer almaktadır. İlçenin 2000’deki 8.871 kişiden oluşan nüfusu 2010’da 6.106’ya, 2014’te 5.552’ye ve 2017’de de 5.226’ya kadar gerilemiştir. 2018 itibariyle ilçe nüfusu bir önceki yıla göre sadece 24 kişi artarak 5.250 olmuştur. Seben’in de 1990’a kıyasla nüfusu % 52.3 gibi ciddi ölçüde azalmış, başka bir ifadeyle ilçenin nüfusu yaklaşık 30 yılda yarıdan fazla azalmıştır. Son olarak Bolu’nun en az nüfuslu ilçesi olan Kıbrısık’taki duruma baktığımızda 2000’de 5.534 olan nüfus miktarı 2007’de 3.932’ye, 2010’da 3.611’e, 2014’te 3.461’e ve 2017’de de 3.111’e gerilemiştir. Bu ilçenin de 2018’de nüfusu 109 gibi sınırlı sayıda artış göstermiş ve sayı 3.220’ye çıkmıştır. Öte yandan bu ilçede de nüfustaki gerileme çok ciddi seviyelerde olup 2000’e kıyasla % 41.8’lik gerileme gerçekleşmiştir. Seçilmiş ilçelerdeki durumdan da anlaşıldığı üzere esasında Bolu’da Merkez ilçe dışında diğer ilçelerde nüfus açısından artış yönünde bir gelişim söz konusu değildir. Özellikle de son 4 – 5 yıla ait değerler birbirine çok yakındır. Örneğin; Göynük’te 2015’te 15.372 olan nüfus, 2016’da 1 kişi azalarak 15.371 olmuştur. İlçelerdeki bu durumdan hareketle Bolu toplamındaki sınırlı nüfus artışının tamamına yakının Merkez ilçeyle sınırlı olduğunu belirtebiliriz.

Kaynak: TÜİK, ADNKS, 2019.

Şekil 2. Yıllar İtibariyle Bolu’da Seçilmiş İlçelerin Nüfus Miktarlarındaki Değişim

Bir sahadaki net nüfus artış veya azalışını belirleyen husus doğum sayısı, ölüm sayısı ve göçlerle belirlenir. Göçlerle ilgili husus nüfus hareketleri bölümünde detaylı bir şekilde izah edilmiş olup burada sadece doğum ve ölüm değerleri incelenmiştir. Bolu’da son 18 yıldaki toplam doğum sayısına baktığımızda 2001’deki 3.805 doğum bir kenara bırakıldığında, özellikle 2007 – 2018 yılları arasında doğum sayısının 3.300 – 3.500 aralığında seyrettiği görülmektedir. İlin 18 yıllık ortalamasına göre de her yıl 3.415 kişi doğmuştur. Şekil 3’te de görüldüğü üzere Bolu’da doğum sayısı bakımından belli bir istikrar varmış gibi görünse de doğum sayısının neredeyse aynı seviyede kalıp, nüfus hareketleri bölümünde de bahsedildiği üzere göçlerin artması, Bolu nüfusunu azaltmakta ve Türkiye nüfusundaki

payını yıldan yıla daraltmaktadır. Ortalama çocuk sayısı bakımından 2010’da 1,57 olan değer 2015’te 1,6, 2018’de de 1,52 olmuştur. 2018 itibarıyla Türkiye ortalamasının 1,99 olduğu göz önüne alındığında Bolu’da doğurganlık hızının da çok düşük olduğu dikkat çekmektedir.

Kaynak: TÜİK, 2019.

Şekil 3. Son 18 Yıllık Süreçte Bolu’daki Doğum Sayıları

Ölüm sayısı bakımından ise Bolu’da 2010’da 1.921, 2015’te 2.150 ve 2018’de de 2.140 kişi ölmüştür. İldeki ölüm hızı 2009’da ‰ 7.2 olup bu değer 2018’de ‰ 7 olmuş, aynı yıl Türkiye’deki ortalama ölüm hızı ise ‰ 5.2 olarak gerçekleşmiştir. Doğurganlığın Türkiye ortalamasının altında, ölüm hızının ise Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu Bolu’da ilerleyen süreçte nüfus bakımından yaşanan gerileme ve Türkiye içerisindeki payının daralmasının devam edeceğini söylemek mümkündür. İlçeler bazında doğum ve ölüm sayılarına baktığımızda ise tablo 2’de de görüldüğü üzere yüksek nüfus miktarı bakımından en fazla doğum ve ölüm Merkez ilçede gerçekleşmiştir. 2018’de Merkez ilçedeki 2.368 doğuma karşılık 1.011 kişi de vefat etmiştir. Gerede, Mudurnu ve Göynük’te ise doğum ve ölüm oranları neredeyse birbirine denk olup Yeniçağa, Dörtdivan, Kıbrıscık ve Seben’de ise ölüm sayısı doğum sayısını geçmiştir. Hatta Dörtdivan’da ölüm sayısı neredeyse doğum sayısının 2 katı olup Seben’de ise ölen kişi sayısı doğan sayısının birkaç katı olmuştur (Tablo 2).

Tablo 2: 2018’de Bolu’da İlçeler Ölçeğinde Meydana Gelen Doğum ve Ölüm Sayıları

İlçeler	Doğum Sayısı	Ölüm Sayısı
Merkez	2.368	1.011
Gerede	369	314
Mudurnu	182	183
Göynük	171	178
Mengen	107	145
Yeniçağa	59	78
Dörtdivan	53	103
Kıbrıscık	29	44
Seben	24	84
Toplam	3.362	2.140

Kaynak: TÜİK, ADNKS, 2019.

Bolu ve Düzce Ayrılmasının Nüfus Yapısına Yansıması

Daha önce de bahsedildiği üzere Bolu'nun demografik yapısındaki değişim, Türkiye'de çok az ilde görülmüştür. İdari taksimattaki değişim, türlü sebeplerle il dışına olan göç ile Bolu'da çok ciddi değişim ve dönüşümler söz konusudur. 1990'da Bolu'nun eski idari yapılaşmasına göre il, Merkez ilçe ile birlikte toplam 15 ilçeden oluşmaktaydı. Buna göre de nüfusu aynı yıl 500 bin kişiyi aşmıştı. İlçeler ölçeğinde ise Düzce 156.326 kişilik nüfusuyla Bolu'nun en kalabalık ilçesi konumundaydı (Şekil 4). Düzce'yi 113.596 kişilik nüfusuyla Merkez ilçe takip etmiş ve söz konusu bu iki ilçenin toplam nüfusu ise il nüfusunun % 50.3'üne, yani yarısına karşılık gelmiştir. Genel bir ifadeyle 1990 yılı Bolu nüfusunun yarısı Düzce ve Merkez ilçede yaşamaktaydı. Yine şekil 4'te görüldüğü üzere nüfusu en düşük olan ilçeler, günümüzde Bolu'ya bağlı olan ilçelerden oluşmakta olup 1990 toplam nüfusunda Dörtdivan, Seben, Yeniçağa ve Kıbrısık'ın toplam payları sadece % 7.8 kadardır.

Kaynak: TÜİK Genel Nüfus Sayımı, 1990.

NOT: Düzce ve Bolu ilçeleri ayrı renklerde gösterilmiştir.

Şekil 4. 1990'daki İdari Taksimata Göre Bolu Nüfusunun İlçelere Göre Dağılımı

Bolu'nun günümüzdeki idari taksimatına göre il genelinde nüfusun % 66 gibi büyük bir kısmı Merkez ilçede bulunmaktadır. Diğer ilçelerin ise geçmişten beri il genelindeki payları oldukça sınırlıdır. Gerede, Mudurnu, Göynük ve Mengen ilçeleri nüfusu 10.000'in üzerinde olan ilçeler olarak 2018 nüfusunun % 26.7'sine sahiptirler. Yeniçağa, Dörtdivan, Seben ve Kıbrısık ise toplam nüfusun sadece % 7.3'ünü kapsamaktadırlar. Bolu'nun 1999 depreminden önceki idari taksimatı göz önüne alınarak bugünkü Düzce ilinin hala Bolu'ya bağlı olduğu düşünüldüğünde 2018 itibariyle toplam nüfusları 699.654 kişiden oluşacaktı. Buna göre de nüfusun % 44.6'sı Bolu'da geri kalan % 55.4'lük kısım da Düzce'de bulunacaktı (Şekil 5).

Şekil 5. Eski İdari Taksimata Göre Bolu ve Düzce'nin Günümüzdeki (2018) Nüfus Oranları

Bolu'da Nüfusun Coğrafi Dağılımı ve Kır – Şehir Nüfusu

Bolu'da nüfusun dağılımı genel olarak Batı Karadeniz karakteristiğini yansıtır niteliktedir. Buna göre söz konusu sahada yerleşmeler dağlık sahalarla çevrili ovalarda ve vadiler boyunca olan sahalarda yoğunluk göstermektedir (Emiroğlu, 1977: 81). Dağlık kesimlerde ise ekseriyetle yılın belli dönemlerinde kullanılan yayla yerleşmeleri söz konusudur. Bolu Ovası ve geçmişte oldukça تنها olan Düzce Ovası günümüzde her iki ilin de en fazla nüfuslanmış sahalarıdır. Bolu Ovası'nda nüfusun yoğunluğu başlangıçta tarım temelli gelişmiş olup zamanla yer şekillerinin elverişliliğiyle şehrin gelişme fırsatı bulmasıyla saha hızlı bir şekilde imara açılmış ve nüfusu yıldan yıla artmıştır.

Bolu'da nüfusun 1975 ve 1990'da il genelindeki dağılımını incelediğimizde şekil 6'da da görüldüğü üzere kesintisiz bir kuşak boyunca Gerede Ovası – Bolu Ovası – Düzce Ovası nüfusun en fazla yoğunlaştığı alanları oluşturmaktadır. Hafif dalgalı ovalar başlangıçta kırsal kesim nüfusunun yoğunlaştığı alanlarken şehirlerin ovalarda genişlemeye başlaması şehirli nüfusun zamanla ovaları işgal etmesine neden olmuştur. Bununla birlikte aynı şekilde görüldüğü üzere nüfus Gerede'den başlayarak Düzce'ye doğru daha da yoğunlaşmaktadır. Genel olarak Bolu için söz konusu dönemlerde ilin merkezi ve kuzeybatı ilçelerinde nüfusun yoğunlaştığı, özellikle güney ilçelerde ise nüfusun seyrekleştiği dikkati çekmektedir.

Şekil 6. Bolu'nun 1975 ve 1990 Yıllarına Ait Nüfusunun İl Genelindeki Dağılımı

Bolu'nun mevcut idari taksimatına göre 2000 ve 2018 yıllarına ait nüfus dağılımını gösterir şekil 7 incelendiğinde Merkez ilçe nüfusun büyük bir kısmına sahip olup çevre ilçelerde nüfusun seyrekleştiği dikkat çekmektedir. Bunlar içerisinde ise Gerede nispeten daha yoğun nüfuslu bir diğer merkez olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte 2000'den 2018'e değin aradan geçen 18 yıllık süreçte nüfus dağılımında kayda değer bir değişim olmamıştır. Hatta Merkez ilçedeki nüfus yoğunluğu daha da artmış, çevre ilçelerde ise seyrek nüfuslu yapı daha da dikkat çeker bir hal almıştır (Özellikle Seben ve Kıbrısçık'ta).

Şekil 7. 2000 ve 2018 Yıllarına Ait Bolu’da Nüfusun Dağılımları

Şehir ve Kır Nüfusu: Dünya genelinde ülkelerin gelişmişlik düzeyi birtakım kriterlere göre belirlenmektedir. Bunlardan biri de nüfusun ne kadarının şehirde yaşadığı ve şehirli nüfus oranıdır. Bolu’da şehirli nüfus miktarı sürekli artmış ve de oranını yıldan yıla dikkat çekici bir şekilde genişletmiştir. İlin 1927’de sadece 21.929 olan şehir nüfusu, toplam nüfusun % 10 gibi sınırlı bir kısmını oluşturmaktaydı. İlde şehirli nüfus her ne kadar artış göstermiş olsa da payı 1955’e kadar % 10 oranında kalmıştır (Tablo 3). 1955’e gelindiğinde ise şehir nüfusu 1927’ye kıyasla 2 katına yakın bir artış göstererek 41.322’ye çıkmış, 1970’te ise çok hızlı bir artış göstererek 84.321 olmuş ve toplam nüfus içerisindeki payı % 20’yi bulmuştur. İlin her ne kadar şehir nüfusu artıyor olsa da artış hızı çok yavaş olduğundan yakın yıllara kadar Bolu’da şehir nüfusu kırsal kesim nüfusunun çok gerisinde kalmıştır. Nitekim 1990’a gelindiğinde şehir nüfusu 203.122’ye kadar çıkmışsa da toplam nüfusa oranı % 37.8 ile

sınırlı kalmıştır. 2000’de yeni idari taksimatla birlikte ilin bu anlamda da nüfus yapısında değişimler söz konusu olmuştur. 2000 yılında 142.685 olan şehir nüfusu, toplam nüfusunun yarısından fazlasını oluşturarak % 52.7’lik bir dilimi kapsamaktadır. 2010’da ise sınırlı bir artışla şehir nüfusu 169.962 olsa da oransal değeri değişmemiştir. Son yıllarda ise şehir nüfusu çok hızlı bir artış göstermiş, bunda bazı idari değişikliklerin etkisi söz konusu olmuş, bunun sonucunda da şehir nüfusunun payı 2018’de % 70.6’ya çıkmıştır.

Tablo 3: Yıllar İtibariyle Bolu’nun Şehir ve Kırsal Nüfus Miktar ve Oranları

Yıllar	Şehir Nüfusu	Toplam Nüfusa Oranı (%)	Kırsal Nüfusu	Toplam Nüfusa Oranı (%)
1927	21.929	10.08	195.668	89.92
1935	25.527	10.29	222.500	89.70
1940	26.456	10.28	230.937	89.72
1945	28.144	10.18	248.223	89.81
1950	31.944	10.54	271.167	89.46
1955	41.322	12.99	276.897	87.01
1960	54.136	15.34	298.868	84.66
1965	70.459	18.35	313.480	81.64
1970	84.321	20.88	319.445	79.11
1975	96.780	22.58	331.924	77.42
1980	113.569	24.07	358.182	75.92
1985	143.787	28.49	360.991	71.51
1990	203.122	37.83	333.747	62.16
1999 Yılı Düzce’nin İl Olarak Ayrılışı				
2000	142.685	52.71	127.969	47.28
2010	169.962	52.72	101.246	37.33
2015	203.696	69.97	87.399	30.02
2018	220.274	70.64	91.536	29.35

Kaynak: TÜİK, ADNKS, 2019.

İlçeler bazında şehir ve kırsal nüfusuna baktığımızda ise tablo 4’te de görüldüğü üzere Merkez ilçede şehir nüfusu yaklaşık 40 yıllık süreç içerisinde çok hızlı bir artış göstermiş, 1980’de 38.283 olan sayı, 2000’de 2 katından fazla bir artışla 84.565, 2018’de de 171.180 olmuştur. Merkez ilçe, Bolu toplam şehir nüfusunun % 77.7’sine sahip bulunmaktadır. Önceki yıllara kıyasla Bolu’da Merkez ilçe dışında şehir nüfusu 2018’de artış gösteren tek ilçe Mengen’dir. Diğer ilçelerin tümünde toplam nüfus gibi şehirli nüfus da azalma eğilimindedir. Mengen’de ise 2000’de 2.557 olan şehirli nüfus 1990’da 4.298, 2000’de 5.411 ve 2018’de de 5.551 olmuştur. Bununla birlikte Mengen’de de şehirli nüfus artış hızı çok düşüktür. İlçede 2000’den 2018’e şehirli nüfus sayısındaki değişim sadece % 2.6 ile sınırlı kalmıştır. Merkez ve sınırlı olarak Mengen’deki şehirli nüfus sayısındaki artışın toplam şehirli nüfusa olan yansımaları da Bolu’da toplamda 2000’e kıyasla % 54.4 oranında artmıştır. Diğer ilçelerin zaten toplam nüfusları da çok sınırlı olduğundan şehirli nüfus sayılarındaki gerileme, toplam sayıya büyük ölçüde etki etmemiştir. Bununla birlikte Seben (% 43.7) ve Kıbrıscık (% 53.2)’ta şehirli nüfus sayısı 2000’e kıyasla çok ciddi ölçüde gerilemiştir. Yeniçağa (% 28.1) ve Dörtdivan (% 10.2)’da ise gerileme daha düşük oranlarda gerçekleşmiştir.

Tablo 4: Nüfus Sayımlarına Göre Bolu'da İlçelere Göre Şehir Nüfusları²

İlçeler	1980	1990	2000	2018
Merkez	38.283	60.789	84.565	171.180
Gerede	9.885	18.780	25.188	23.038
Mengen	2.557	4.298	5.411	5.551
Mudurnu	4.986	5.237	5.955	5.123
Yeniçağa	-	5.331	6.364	4.573
Göynük	3.800	3.812	4.984	4.183
Dörtdivan	-	2.787	3.335	2.993
Seben	2.788	4.165	4.334	2.440
Kıbrısçık	1.648	1.632	2.549	1.193
TOPLAM	63.947	203.122	142.685	220.274

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları, 1980, 1990, 2000 ve ADNKS, 2019.

Kırsal kesim nüfusunda da Bolu koşullarında dikkat çekici bir değişim yaşanmıştır. Yine bu noktada Düzce'nin ayrılmış olması kırsal kesim nüfusunun 1999 sonrasındaki sayımlarda çok ciddi ölçüde düşük çıkmasında en önemli etken olmuştur. Nitekim 1980'de dönemin Bolu idari yapılanmasına göre kırsal nüfus 358.182 kişiden oluşuyorken, günümüz Bolu idari sınırlarına göre 1980 kırsal kesim nüfusu 174.466 olmuştur. Kabaca 1980 için Bolu kırsal nüfusunun yarıya yakınının bugünkü Düzce ilinde bulunduğunu söyleyebiliriz. İlçeler ölçeğinde kırsal nüfus durumuna baktığımızda tüm ilçelerde gerileme yaşandığı görülmektedir. Toplam nüfusun en yoğun olduğu Merkez ilçede 1980'den 1990'a kadar kırsal kesim nüfusu artmışsa da sonraki yıllarda gerilemiş, 2000'de 50.444 olan nüfus 2018'de 34.345 olmuştur (Tablo 5). Kırsal kesim nüfusu bazı ilçelerde çok hızlı bir gerileme gösterirken bazı ilçelerde daha yavaş bir gerileme söz konusu olmuştur. Mengen'de 1990'a kıyasla % 40, Gerede'de % 50, Kıbrısçık'ta % 60 ve Dörtdivan'da da % 61.3 oranında kır nüfusu gerilemiştir. Türkiye genelinde oldukça yaygın ve hızı yöreden yöreye değişen kır nüfusundaki azalmanın Bolu'da oldukça hızlı olması dikkat çekicidir. Bolu'daki bu alanda yaşanan nüfus azalışında da Türkiye'nin pek çok yerinde geçerli olan sınırlı ekonomik faaliyetler, yaşam kalitesini artırmaya yönelik beklentiler, kamu hizmetlerinden daha fazla yararlanabilme isteği gibi faktörler etkili olmuştur. Son olarak 2018'de kırsal nüfusu en fazla olan Merkez ilçede 34.345 kişiyi, 14.204 kişiyle Mudurnu ve birbirine çok yakın değerlerle Göynük (11.240) ile Gerede (11.239) takip etmektedir. Diğer ilçelerin ise kır nüfusu 10 bin kişinin altında olup Seben, Yeniçağa ve Kıbrısçık'ın ise 3.000'in altında kalmıştır. Kırsal kesimdeki nüfusun azalması tarımsal üretimi ve verimliliği de geriletmış, yıldan yıla Bolu'da toplam ekili alanlarda daralma söz konusu olmuştur. Ayrıca 2018'deki kırsal kesim nüfusunun % 37'lik kısmının (% 24.6'sı 65 yaş üzeri) bağımlı nüfustan oluşuyor olması da kırsal kesimin temel iktisadi faaliyeti olan zirai üretimde beklenen verimliliğin elde edilememesindeki bir diğer faktördür.

² Tablo 3'te Bolu'da şehirli nüfus 1980 için 113.569 olarak gösterilmiş olmakla beraber tablo 4'te 63.947 olarak belirtilmiştir. 1980'de Bolu 10 ilçeden oluşan ve toplam şehir nüfusu 113.569 olan bir ildi. Fakat çalışmamız kapsamında günümüzdeki Bolu ve bağlı ilçelerinin nüfusu temel alındığından günümüzdeki Bolu idari taksimatına göre ilin şehir nüfusu söz konusu dönemde 63.947 kişiden oluşmaktaydı.

Tablo 5: Nüfus Sayımlarına Göre Bolu'da İlçelere Göre Kır Nüfusları

İlçeler	1980	1990	2000	2018
Merkez	48.974	52.807	50.444	34.345
Mudurnu	22.474	21.916	19.193	14.204
Göynük	17.101	16.264	13.605	11.240
Gerede	53.252	22.494	16.203	11.239
Mengen	16.329	14.684	11.093	8.804
Dörtdivan	-	10.712	6.193	4.146
Seben	8.717	6.855	4.537	2.810
Yeniçağa	-	5.543	3.716	2.721
Kıbrısık	7.619	5.082	2.985	2.027
TOPLAM	174.466	156.357	127.969	91.536

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları, 1980, 1990, 2000 ve ADNKS, 2019.

Bolu'da köylerin nüfus büyüklüklerine göre olan durumunu inceleyecek olursak toplam 112 köyün bulunduğu Merkez ilçede köylerin büyük bir kısmının nüfusunun 200'ün üzerinde olduğu görülmektedir (Tablo 6). Toplamda ise 93 köyün nüfusu 101 ve üzerinde olup sadece 19 köyün nüfusu 100'ün altındadır. Köy sayısı bakımından 2. sırada yer alan Gerede'de köylerin nüfus bakımından çok küçük olduğu anlaşılmaktadır. 2018'de ilçenin 49 köyünde nüfus 100'ün altında olup sadece 23 köyde 200'ün üzerinde nüfus bulunmaktadır. 70 köyü bulunan Mudurnu'nun ise nüfus bakımından kalabalık köy sayısı Gerede'den daha fazla olup 2018'de 23 köyü 200'ün üzerinde nüfusa sahipken toplamda 55 köyün nüfusu da 101 ve üzeri nüfusa sahiptir. Mengen'de de Gerede'dekine benzer bir durum söz konusu olup köylerin büyük bir kısmında nüfus oldukça azdır. İlçenin 2018 itibariyle sadece 5 köyünde nüfus 200'ün üzerindedir. Toplam nüfusları yanı sıra köy sayıları da az olan diğer ilçelerin nüfusu 200'ün üzerinde olan az sayıda köyü bulunmaktadır. Sonuç olarak Bolu'daki toplam 487 köyün 162 tanesinde nüfus 100 ve altında olup 325 tanesinde 101 ve üzeri, 120 tanesinde de 200'ün üzerinde kişi yaşamaktadır.

Tablo 6: 2018 İtibariyle Bolu'da İlçelere Göre Köylerin Nüfus Aralıkları

İlçeler	100 ve Altı	101 – 150	151 – 200	200 +	TOPLAM
Merkez	19	20	20	53	112
Gerede	49	26	7	10	92
Mudurnu	15	22	10	23	70
Göynük	14	14	23	15	66
Mengen	26	17	8	5	56
Seben	19	7	2	1	29
Dörtdivan	4	4	9	7	24
Kıbrısık	16	3	1	2	22
Yeniçağa	-	9	3	4	16
TOPLAM	162	122	83	120	487

Kaynak: TÜİK, ADNKS, 2019.

Nüfus Yoğunluğu ve Nüfusun Yapısal Özellikleri

Bir ülke, bölge, yöre veya herhangi bir şekilde sınırları belirlenmiş bir sahanın nüfus yapısının sağlıklı bir şekilde analizinin yapılması; sürdürülebilir kalkınma, öz kaynakların sağlıklı bir şekilde taksimatı, kamu harcamalarının dengeli bir şekilde yönlendirilmesi ve de en önemlisi insan refahının en üst seviyeye çıkartılabilmesi adına temel faktörler arasında yer almaktadır. Bolu'nun da iktisadi açıdan

gelişimini hızlandırmak ve Bolu potansiyelini daha iyi bir şekilde ortaya çıkartabilmek de nüfus özelliklerinin detaylı bir şekilde analiziyle mümkündür. Örneğin nüfusun okur – yazar durumu ve eğitim kurumlarından mezun olma durumlarına göre bu alana yönelik altyapısal hizmetlerin tesisi; sanayi, tarım ve hizmet sektöründe istihdam edilen nüfusun yoğunluğunun bilinmesi, sektörlere yönelik girişimlerde hangi alanların öncelikli olduğunun belirlenmesinde büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla il ve ilçe nüfusu çeşitli özelliklerine göre detaylandırılarak izah edilmiştir.

a. Nüfus Yoğunluğu: Alan (km²) ve üzerinde yaşayan kişi sayısı ile ifade edilen yoğunluk, nüfusu artmakta olan bir ülke olan Türkiye’de de artış göstermektedir. Aritmetik nüfus yoğunluğu bakımından 2018 itibariyle Türkiye’de km²’ye 107 kişi düşmektedir. Bolu’da da aynı yoğunluk cinsine göre 2010’da km²’ye 33 kişi düşüyorken bu değer 2018’de 37 olmuştur. Söz konusu yoğunluk değeriyle Bolu, komşuları içerisinde Çankırı’dan sonra (km²’ye 29 kişi) en düşük nüfus yoğunluğuna sahip il olmuştur. Aynı yıl Bolu’nun komşu illerinde aritmetik nüfus yoğunluğuna göre km²’ye Ankara’da 216, Sakarya’da 207, Zonguldak’ta 181, Düzce’de 151, Eskişehir’de 63 ve Bilecik’te de 52 kişi düşmektedir. Nüfus yoğunluğu bakımından Bolu ve Düzce arasındaki fark oldukça dikkat çekicidir. Yüzölçümü olarak Bolu’dan küçük olan Düzce’nin, nüfus bakımından Bolu’dan önde olması, nüfus yoğunluğunun da daha fazla olmasına neden olmuştur. İlçeler ölçeğinde ise Merkez ciddi bir farkla öne çıkmakta olup Bolu ortalamasının 3 katından fazladır (Tablo 7). Yeniçağa’da km²’ye 45 kişiyle Bolu ortalamasının üzerinde olan bir diğer ilçe olup geri kalan ilçelerin tümü il ortalamasının altındadır. Göynük, Mudurnu, Seben, Dörtdivan ve Kıbrısık’ta ise nüfus yoğunluğu oldukça düşüktür.

Tablo 7: 2018 İtibariyle Bolu İlçelerinin Nüfus Yoğunlukları

İlçeler	Yüzölçümü (km ²)	Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (kişi/km ²)	Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu (kişi/km ²)
Merkez	1.616	127	699
Göynük	1.407	11	105
Mudurnu	1.314	14,7	127
Gerede	1.060	32	118
Mengen	874	16,4	340
Seben	683	7,7	70
Dörtdivan	634	11	82
Kıbrısık	562	6	335
Yeniçağa	163	45	173
Bolu	8.313	37,5	273

Kaynak: Alan bilgileri; Harita Genel Müdürlüğü, 2019.

Nüfus yoğunluğu bakımından bir diğer parametre de fizyolojik nüfus yoğunluğudur. Buna göre bir yerdeki toplam nüfus, km² cinsinden toplam tarım alanlarına bölünerek tarım alanına kaç kişinin düştüğü hesaplanır. Bolu’da bu değer km²’ye 273 kişi olup bu anlamda önemli bir yoğunluk söz konusudur (Tablo 7). Kırsal kesimdeki nüfusun azalması, ekili tarım alanlarının daralması ile mevcut ekili alanlar üzerindeki yoğunluk daha da artmıştır. Bu durum Kıbrısık gibi sınırlı tarım alanları bulunan yerlerde etkisini daha fazla göstermekte olup 2018 itibariyle ilçede fizyolojik nüfus yoğunluğu 335 kişi olmuştur. En büyük nüfus kitlesini barındıran Merkez ilçede ise 699 kişi olan fizyolojik nüfus yoğunluğu, Mengen’de 340 kişi kadardır. Merkez ilçede fizyolojik nüfus yoğunluğunun bu kadar yüksek olmasındaki neden il nüfusunun büyük bir kısmını barındırması yanı sıra Merkez ilçenin toplam arazi varlığının sadece % 18’inin tarım arazisi olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer ilçelerden bir kısmında 200 kişinin altında olan yoğunluk, Dörtdivan’da 82, Seben’de de 70 kişiden ibarettir.

Kaynak: TÜİK, 2019.

Şekil 8. 2000 (Üstte) ve 2018 Yılları İtibariyle Bolu’da Tarım Arazisi Varlığı ve Kırsal Nüfusun İlçelere Göre Oranları

Son olarak zirai nüfus yoğunluğuna bakıldığında bu açıdan kırsal kesimdeki nüfusun hızlı bir şekilde ve de büyük ölçüde azalması, yoğunluğu da önemli ölçüde etkilemiştir. Bu yoğunluk çeşidi ise toplam nüfusun tarım alanlarına bölünmesiyle elde edilmektedir. Bu açıdan ilk olarak zirai nüfus yoğunluğunu birinci derecede belirleyen tarım arazilerinin durumuna bakıldığında şekil 8’de de görüldüğü üzere 2000’den 2018’e değin ilk 4 ilçenin sıralamasında bir değişiklik olmamıştır. Merkez,

Mudurnu ve çok sınırlı olarak Göynük'ün tarım alanı varlığı bakımından payları kısmen de olsa gerilemiş olmakla beraber Gerede'nin payı % 25.4'e çıkmıştır. 2000'de Mengen'in Bolu toplam tarım arazisi içerisinde % 6.4 gibi bir payı bulunuyorken 2018'de % 3.9'a gerileyerek 7. sırada yer almıştır. İlçede bu alanda yaşanan değişim zirai nüfus yoğunluğuna da dikkat çekici ölçüde yansımıştır. Seben ve Dörtdivan ilçelerinin ise 2000'e kıyasla payları genişlemiş, Yeniçağa'da ise önemli bir değişim olmamıştır. Kıbrısık'ta ise ilerleyen bölümde detaylı bir şekilde izah edildiği üzere tarım alanları varlığında veri revizyonu ile birlikte önemli bir değişim yaşanmıştır. Yine şekil 8'de görüleceği üzere tarım arazisi varlığı ve kırsal nüfus miktarı bakımından yerleri değişmekle beraber her ikisinde de ilk 4'te yer alan ilçeler aynıdır. Bunlar içerisinde en dikkat çekici nokta en geniş tarım arazisine sahip Gerede'nin, kırsal nüfusun sadece % 12'lik kısmına sahip olması ve buna bağlı olarak da zirai nüfus yoğunluğunun en düşük olduğu ilçelerden biri olmasıdır. Mengen'in ise 2000'e kıyasla tarım arazisi varlığı bakımından payı daralmış buna karşılık kırsal nüfustaki oranı % 9'dan % 10'a çıkmış, zirai nüfus yoğunluğunda da artış söz konusu olmuştur. Kırsal nüfus oranlarında Seben, Yeniçağa ve Kıbrısık'ta önemli bir değişim gerçekleşmemiştir. Bu şartlar dahilinde zirai nüfus yoğunluğuna baktığımızda Kıbrısık'taki durum bir kenara bırakıldığında Mengen'de yoğunluğun kayda değer ölçüde arttığı görülmektedir (Tablo 8). Merkez ilçede, Göynük, Yeniçağa, Dörtdivan, Gerede ve Seben'de ise yoğunluğun azaldığı görülmektedir. Özellikle de Dörtdivan ve Seben'deki gerileme çok daha ciddi oranlardadır. Mudurnu'da ise zirai nüfus yoğunluğu bakımından bir değişim söz konusu olmamıştır.

Tablo 8: 2000 ve 2018 Yıllarına Göre Bolu'da İlçelerin Zirai Nüfus Yoğunluğu

Yıllar	Kıbrısık	Mengen	Merkez	Mudurnu	Göynük	Yeniçağa	Dörtdivan	Gerede	Seben
2000	73	127	139	93	80	86	82	53	61
2018	213	200	117	93	76	64	47	39	37

Not: Sıralama 2018 yılı yoğunluğuna göre yapılmıştır.

Zirai nüfus yoğunluğunda en dikkat çekici durum Kıbrısık'ta görülmektedir. Bunun sebebi ise geçmişe yönelik ilçe toplam tarım arazisi varlığının resmi verilere hatalı bir şekilde kaydedilmiş olmasından ileri gelmektedir. Buna göre ilçedeki toplam tarım arazisi varlığı 2000'de 4.096 ha., 2008'de 3.891 ha., 2009'da 2.779 ha., 2013'te de 2.278 ha. iken 2014'te arazi varlığı 787 ha.'ya gerilemiş, 2018'de de 958 ha. olarak kayıtlara geçmiştir³. Bu verilerden hareketle Kıbrısık'ta tarım arazisi varlığı 2000'den 2018'e değin % 76.6 gibi çok ciddi miktarda gerilemiş olduğu sonucu çıkmaktadır. Söz konusu bu değişime bağlı olarak da ilçenin zirai nüfus yoğunluğu 2000'de km²'ye 73 kişiye 2018'de dikkat çekici bir şekilde 213 kişiye çıkmıştır. Mevcut veriler ışığında Kıbrısık için 2018'deki durumun esas kabul edilmesi daha uygundur.

b. Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı: İlk olarak Bolu'daki kadın erkek nüfusuna baktığımızda günümüzdeki idari taksimata göre düzenlenen nüfus verilerinden hareketle ilde her iki cins için de dengeli bir gelişimin söz konusu olduğunu belirtebiliriz. Bolu'da 2000 nüfus sayımlarına göre il nüfusunun % 50,7'sini erkekler, % 49,3'ünü de kadınlar oluşturmaktaydı. 2018'e gelindiğinde ise erkek nüfusunda oransal olarak çok küçük bir gerileme söz konusu olmuş ve % 49,6'ya gerilemiş, kadın nüfusunun oranı ise % 50,4 olmuştur. Bu oranlardan da anlaşıldığı üzere Bolu için kadın – erkek nüfusları arasında kayda değer bir fark bulunmamaktadır. Nitekim bu durum ilçeler özelinde de geçerlidir. Konuyla ilgili hazırlanan tablo 9'da da görüldüğü üzere Merkez ilçede kadın – erkek nüfus oranları bir nevi Bolu genelini yansıtır özelliكتedir. Gerede'de de benzer bir durum söz konusudur. Bolu'da çok küçük farklarla Merkez, Gerede, Dörtdivan, Seben ve Kıbrısık'ta kadın sayısı erkek sayısını geçmiştir. Kadın – erkek sayısı arasındaki en büyük fark Seben ilçesinde olup kadınların oranı

³ Son yıllara ait veriler Kıbrısık İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü'nden alınmıştır.

% 52,3'e çıkmışsa da aradaki 242 kişilik fark genel nüfus yapısı içerisinde yüksek bulunmamaktadır. Erkek sayısının kadınlardan fazla olduğu Mudurnu, Göynük, Mengen ve Yeniçağa'da da fark yine çok önemli boyutlarda değildir.

Tablo 9: 2018 İtibariyle Bolu İlçelerinde Kadın – Erkek Nüfusları

İlçeler	Erkek	Oranı (%)	Kadın	Oranı (%)
Merkez	101.710	49,5	103.815	50,5
Gerede	17.023	49,6	17.254	50,3
Mudurnu	9.734	50,3	9.593	49,6
Göynük	7.771	50,4	7.652	49,6
Mengen	7.228	50,3	7.127	49,6
Yeniçağa	3.669	50,3	3.625	49,7
Dörtdivan	3.466	48,5	3.673	51,4
Seben	2.504	47,7	2.746	52,3
Kıbrısçık	1.606	49,9	1.614	50,1
Bolu	154.711	49,6	157.099	50,4

Kaynak: TÜİK, ADNKS, 2019.

Bolu'daki yaş ve cinsiyet yapısını gösterir nüfus piramidi incelendiğinde Bolu'nun gelişmekte olan yerlere ait bir özellik gösterdiği anlaşılmaktadır. İlde genç bağımlı ve faal nüfusun yoğunlaştığı, yaşlı bağımlı nüfusun da yoğunlaşmaya başladığı görülmektedir. Bolu nüfus piramidinde 15 – 19 ve 20 – 24 aralığındakilerin fazlalığı dikkat çekmektedir (Şekil 9). Gerek kadın gerekse erkeklerin 20 – 24 yaş aralığındaki nüfusunun bariz bir şekilde fazlalığında (Kısmen 18 ve 19 yaşındakiler de dahil edilebilir) Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nin büyük ölçüde etkisi bulunmaktadır. Üniversitenin sadece 2017 – 2018 Eğitim – Öğretim Dönemi'nde kayıtlı 32.176 öğrencisinin bulunması Bolu nüfus yapısına önemli ölçüde tesir etmektedir. Üniversitenin öğrenci sayısı yanı sıra toplam 2.130 kişilik personeli de göz önüne alındığında toplamda 34.306 kişilik bir nüfus kitlesi Abant İzzet Baysal Üniversitesi'ne bağlı olarak Bolu nüfusunu şekillendirmektedir. Söz konusu kitle 2018 itibariyle Yeniçağa, Dörtdivan, Seben ve Kıbrısçık'ın toplam nüfusundan (22.903) çok fazla olup Göynük nüfusunun (15.423) ise 2 katı kadardır. Bu açıdan Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nin genel olarak Bolu nüfus yapısında önemli bir yeri olduğu söylenebilir.

Şekil 9. 2018 Yılı ADNKS Sonuçlarına Göre Bolu İlının Nüfus Piramidi

Bağımlı nüfus durumundaki değişim incelendiğinde geçmişe kıyasla toplam bağımlı nüfusta bir azalma, buna karşılık yaşlı bağımlı nüfusta artış söz konusudur. Bolu’da 1985’te bağımlı nüfusun toplam nüfusa oranı % 39.9 olup yaşlı bağımlı nüfusun oranı ise sadece % 6 ile sınırlı kalmıştır. 1990’da bağımlı nüfusun oranı % 36.8’e gerilerken, yaşlı nüfusun oranı % 6’da kalmış, 2007’de ilk ADNKS sonuçlarına göre bağımlı nüfus oranı % 31.8, 2014’te % 31.4 ve 2018’de de % 30.9 olmuştur. Genel olarak Türkiye’de nüfusun yaş yapısındaki değişime bağlı olarak giderek artan bir hızla yaşlanma süreci söz konusudur (Yakar, 2014: 562). Bu durum Bolu için de geçerlidir. Yaşlı bağımlı nüfus oranları ise 2014’te % 12.6 iken 2018’de 40.946 kişiyle % 13.1’e kadar çıkmıştır. Esasında yaşlı bağımlı nüfusun oranının yıldan yıla artması yaşam süresinin uzadığının bir göstergesi olarak bu alandaki gelişmişliği göstermesi yanı sıra sosyal güvenlik ve buna bağlı kamusal harcamaların yönlendirilmesi gereken alanlar açısından da ayrıca fikir vermektedir.

Bağımlı nüfusun kadın ve erkek sayısına göre durumuna baktığımızda genç bağımlı nüfusta kadın sayısı her yaş aralığı için erkek sayısından daha az olmuştur. Yaşlı bağımlı nüfustaki duruma baktığımızda bu defa tam tersi bir durum söz konusudur. Özellikle bazı yaş aralıklarında yaşlı bağımlı kadın nüfusun, erkek sayısını dikkat çekici ölçüde geçtiği görülmektedir (Tablo 10). Örneğin; 70 – 74 aralığında kadınların payı % 54.7, 75 – 79 aralığında % 57, 85 – 89 aralığında ise % 61.3’e çıkmaktadır. Sonuç olarak özellikle belli yaş aralıklarında yaşlı bağımlı kadın nüfusunun yüksekliği dikkat çekmektedir. Yaş gruplarına göre kadın sayının erkek sayısını geçmesi 45 – 49 aralığında küçük bir farkla başlayıp 90 ve üzerine kadar devam etmektedir. Bunda başlıca faktör kadınların daha stabil bir hayat sürerek türlü sebeplerle fazlaca göç etmemesidir. Erkekler başta iktisadi şartlar olmak üzere il içinde veya il dışına daha fazla hareket ettiğinden kadın – erkek nüfus arasında, özellikle belli yaş gruplarında kayda değer farklar ortaya çıkmaktadır.

Tablo 10: 2018 İtibariyle Bolu’da Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Nüfus Miktarları

	Yaş Aralığı	Kadın	Erkek	Toplam
Bağımlı Nüfus	0-4	8.737	9.162	17.899
	5-9	9.106	9.644	18.750
	10-14	9.123	9.776	18.899
Faal Nüfus	15-19	11.928	11.586	23.514
	20-24	14.908	14.081	28.989
	25-29	10.294	11.518	21.812
	30-34	10.296	11.112	21.408
	35-39	11.549	11.981	23.530
	40-44	10.700	11.054	21.754
	45-49	10.338	10.318	20.656
	50-54	9.437	9.221	18.658
	55-59	9.350	8.874	18.224
	60-64	8.586	8.185	16.771
Bağımlı Nüfus	65-69	7.248	6.558	13.806
	70-74	5.486	4.534	10.020
	75-79	4.462	3.374	7.836
	80-84	2.789	2.030	4.819
	85-89	2.054	1.297	3.351
	90 +	708	406	1.114
	Bağımlı Nüfus	49.713	46.781	96.494
	TOPLAM	157.099	154.711	311.810

Kaynak: TÜİK, ADNKS, 2019.

c. Nüfusun Eğitim Durumu: Cumhuriyet tarihi boyunca Bolu’daki okuma yazma bilen nüfusun gelişimini incelediğimizde istikrarlı bir gelişim yaşandığını söylemek mümkündür. Şekil 10’da da görüldüğü üzere 1935’te sadece nüfusun 36.437’si okuma yazma biliyorken, sayı 1960’a değin belli bir hız aralığında artmış ve 1950’ye gelindiğinde 2 katından fazla bir artışla 79.670 kişiye çıkmıştır. 1960’tan sonra ise okuma yazma bilen kişi sayısındaki artış daha da hızlanmış, aynı yıl 104.398 kişi olan sayı, 5 yıl gibi kısa bir sürede % 41.8 gibi kayda değer bir oranda artış göstererek 148.050’ye çıkmıştır. 1975’e gelindiğinde 242.028 olan okur yazar sayısı, 1985’te 355.954’e, 1990’da da 398.127’ye çıkmıştır. Bolu’nun eski idari biçimindeki bu son değer ardından 2000’de ildeki okur yazar sayısı 221.634 olmuşsa da bu gerileme Düzce’nin ayrılmasından kaynaklanmıştır. Nitekim 1990 öncesine değin Bolu’da bu alandaki istikrarlı gelişim 1999’dan sonraki dönemde de aynı hızda devam etmiştir. 2000’de 221.634 olan okur yazar sayısı, 2015’te 254.807’ye çıkmış, son olarak 2018’de ise 272.885 olmuştur.

Şekil 10. Yıllar İtibariyle Bolu’da Toplam Okur – Yazar Sayısındaki Değişim

Okuma yazma bilenlerin ve de bilmeyenlerin cinsiyete göre dağılımını incelediğimizde okuma yazma bilen erkeklerin sayısı geçmişte daha fazla olmakla birlikte günümüzde nispeten daha az bir farkla kadın sayısından fazla olduğu görülmektedir. 1935’te Bolu’da 26.535 okuma yazma bilen erkeğe karşılık sadece 9.902 kadın okuma yazma bilmekteydi. Kadın – erkek arasındaki bu anlamda oluşan büyük fark ne yazık ki 1980’lere değin devam etmiştir (Tablo 11). 1985’ten itibaren ise okuma yazma bilen kadın sayısı erkeklerin sayısına yaklaşmış ve aradaki fark ilk defa ciddi ölçüde azalmıştır. 2010’dan sonra ise aradaki fark kapanma noktasına kadar yaklaşmış, son olarak 2018’de 137.940 erkeğe karşılık 134.945 okuma yazma bilen kadın bulunmaktadır. Okuma yazma bilmeyenlerin cinsiyetlere göre dağılımına baktığımızda yine burada da kadınların aleyhinde bir sonuç karşımıza çıkmakta ve bu olumsuz durumun 2018’e değin devam ettiği görülmektedir. Bolu’da 1935’ten günümüze okuma yazma bilmeyen kadın sayısı erkeklerden her zaman fazla olmuş ve sayım yapılan her yıl için arada kayda değer farkın olduğu anlaşılmıştır. Örneğin; 1950’de 68.271 erkek okuma yazma bilmiyorken bu rakam kadınlarda 111.059; 1955’e gelindiğinde ise okuma yazma bilmeyen kadın sayısı erkek sayısının iki katından fazla olmuştur. Aradaki bu kayda değer fark Bolu’da 2018’e değin sürmüştür. Söz konusu verilerden hareketle Bolu’da özellikle yetişkin okullarına, özellikle de kadınların eğitimi konusunda Halk Eğitim ve Açık Lise faaliyetlerine yönelik kamuoyu farkındalığının artırılmasına yönelik girişimlerin yoğunlaştırılması gerektiği sonucu çıkmaktadır.

Tablo 11: Yıllar İtibariyle Bolu’da Okuma – Yazma Bilen ve Bilmeyenlerin Sayısı

Yıllar	Okuma Yazma Bilen		Okuma Yazma Bilmeyen	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1935	26.535	9.902	63.158	99.430
1940	39.028	13.171	57.174	99.415
1945	46.096	17.774	59.465	100.844
1950	56.224	23.446	68.271	111.059
1955	67.880	29.391	54.361	105.426
1960	73.099	31.299	68.168	116.820
1965	100.218	47.832	56.734	114.510
1970	121.098	67.396	46.635	107.221
1975	144.125	97.903	36.401	80.408
1980	162.667	112.386	37.043	91.444
1985	192.714	163.240	25.102	59.532
1990	216.653	181.474	22.468	57.661
2000	119.213	102.421	6.169	19.447
2010	117.764	113.449	2.388	10.776
2015	129.451	125.356	1.739	8.685
2018	137.940	134.945	1.240	7.366

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve ADNKS, 2019.

Bolu’daki okur yazar nüfusun ilçeler ölçeğindeki dağılımına baktığımızda ise nüfus miktarına bağlı olarak Merkez ilçede gerek erkek gerekse kadın okur yazar nüfusun en fazla olduğu yer olması ve toplam nüfusun % 97.7 gibi önemli bir kısmının okur yazar olması beklenen bir sonuçtur (Tablo 12). Diğer ilçelerde okur yazar nüfusun toplam nüfuslarına oranları bakımından sadece Dörtdivan ve Kıbrısık’ta oran % 90’ın altında kalmıştır. İlçeler ölçeğinde genel olarak 6 yaş üzeri nüfusa oranla erkek nüfusunun neredeyse tamamına yakınının okur yazar olduğu anlaşılmakta, kadın nüfus içerisinde ise açığın biraz daha artmış olduğu görülmektedir.

Tablo 12: 2018 Yılı İtibariyle Bolu’da İlçelere Göre Okur – Yazar Nüfus

İlçeler	Okur-Yazar Erkek	Erkek Nüfus*	Okur-Yazar Kadın	Kadın Nüfus*	Okur Yazar Toplamı	Toplam Nüfusa Oranı (%)*
Merkez	89.264	90.231	89.795	92.970	179.059	97.74
Gerede	15.516	15.828	14.684	16.125	30.200	94.51
Mudurnu	8.975	9.132	8.291	8.986	17.266	95.30
Göynük	7.020	7.221	6.320	7.096	13.340	93.17
Mengen	6.736	6.852	6.253	6.775	12.989	95.32
Yeniçağa	3.396	3.440	3.110	3.440	6.506	94.56
Dörtdivan	3.199	3.286	2.880	3.502	6.079	89.55
Seben	2.349	2.410	2.336	2.619	4.685	93.16
Kıbrısık	1.485	1.528	1.276	1.554	2.761	89.58
Bolu	137.940	139.928	134.945	143.067	272.885	96.43

*: 6 yaş ve üzerindeki kişilere ait verilerdir.

Kaynak: TÜİK, ADNKS, 2019.

Bolu’da her ne kadar okur yazar sayısı artmış ve de toplam nüfus içerisindeki payı azımsanmayacak bir seviyeye çıkmış olsa da yüksek öğretimden mezun olanların sayısı hala çok düşük seviyededir. İlde 2018 itibariyle toplam 42.280 kişi yükseköğretimin herhangi bir basamağından mezun

olmuş olup toplam nüfus içerisinde % 15’lik bir dilimi oluşturmaktadırlar (Tablo 13). Yine bu açıdan da kadınların yükseköğretimden mezun olma durumları erkeklerin önemli ölçüde gerisinde kalmıştır. İlçeler ölçeğinde ise toplam nüfus miktarına bağlı olarak Merkez ilçedeki yüksek değer bir kenara bırakılacak olursa Gerede’de toplam 3.300 kişi yükseköğretim mezunu olup Mudurnu, Göynük ve Mengen’de de 1.000 kişinin üzerinde mezun bulunmaktadır. Yeniçağa, Seben, Dörtdivan ve Kırıbsıcık’ta sayı çok daha az olup 2018 verilerine göre Yeniçağa’da 5, Göynük ve Dörtdivan’da 4’er kişi doktora yapmış, Kırıbsıcık’ta ise doktora mezunu bulunmamaktadır. Kadın – erkek arasındaki duruma baktığımızda da oransal olarak Göynük, Seben ve Dörtdivan’da yükseköğretimden mezun olan kadınların diğer ilçelere göre daha geride kaldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 13: 2018 Yılı İtibariyle Bolu’da İlçelere Göre Yüksek Öğretim Mezunu Nüfus⁴

İlçeler	Erkek	Kadın	Toplam	Toplam Nüfusa Oranı (%)
Merkez	17.850	15.490	33.340	18.20
Gerede	1.997	1.303	3.300	10.32
Mudurnu	872	640	1.512	8.34
Mengen	774	498	1.272	9.33
Göynük	709	391	1.100	7.68
Yeniçağa	398	251	649	9.43
Seben	295	157	452	8.99
Dörtdivan	238	113	351	5.17
Kırıbsıcık	190	114	304	9.86
Bolu	23.323	18.957	42.280	14.94

Kaynak: TÜİK, ADNKS, 2019.

ç. Nüfusun İstihdam Durumu: Bolu’da nüfusun istihdam durumuna baktığımızda 2017 verilerine göre kayıtlı 7.393 işletmede 59.154 kişi istihdam edilmektedir. Aynı yıl ADNKS sonuçlarına göre faal nüfusun (209.848) sadece % 28.2’sinin sigortalı çalışan olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar faal nüfusunun tümünün çalışan kitle arasında yer almadığı biliniyor olsa da kayıt dışı çalışanlarla (Özellikle zirai faaliyetler kapsamında) sayının daha da yüksek olduğunu belirtebiliriz. Bununla beraber kayıtlı 59.154 kişinin Bolu ekonomisinde, özellikle imalat ve hizmet sektörlerine yönelik dağılımı noktasında çok daha kesin bilgiler sunduğu da açıktır.

Bolu’da 2017’deki kayıtlı 7.393 işletmeden sadece 4 tanesi 1.000 kişinin üzerinde kişiyi istihdam etmektedir. Yine bunlardan 2.537’si sadece 1 kişiyi, 2.130’u da 2 – 3 kişiyi istihdam etmektedir. Buna göre Bolu’daki işletmelerin büyük bir kısmının çok küçük ölçekli olduğu ve sınırlı sayıda kişiyi (Sigortalı olarak) istihdam ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Tarım sektörüne baktığımızda ise henüz Düzce ile ayrılmadan önce 1980’de Bolu’da 166.212 kişi tarım alanında (Ziraat, Balıkçılık, Ormancılık) faaliyet gösteriyorken, 1990’da sayı 183.273’e kadar çıkmıştır. Günümüzdeki idari taksimata göre ise 2010’da Bolu’da tarım alanında 6.044 kişinin sigortalı olarak istihdamı söz konusu olmuş, 2017’de ise 3.497 kişi (934’ü kadın) istihdam edilmiştir. Tarım alanında oldukça sınırlı olan bu rakamın tablo 14’te de görüldüğü üzere sadece 2.433’ü zorunlu sigortalılardan oluşmakta ve istihdam edilen kişi sayısı bakımında bitkisel ve hayvansal üretim sektörler sıralamasında 8. sırada yer almaktadır. Esasında Bolu’nun kırsal kesim nüfus yapısı incelendiğinde sayının çok daha yüksek olması gerektiği anlaşıldığı halde başta kırsal kesim kadın işgücü olmak üzere burada yaşayan faal nüfusun sigortalı olmadığı anlaşılmaktadır. Tablo 14 incelendiğinde zorunlu sigortalıların istihdamına göre gıda ürünleri imalatı, perakende ticaret ve bina inşaatı sektörü ilk 3 sırada yer almaktadır. Doğrudan bina inşaatına ilave olarak ilgili tabloda ayrı kalemlerde belirtilen bina ve çevre düzenleme faaliyetleri (3.075

⁴ Herhangi bir fakülte / yüksekokul mezunu, yüksek lisans ve doktora yapmış olan kişilere ait verilerdir.

kişi), bina dışı yapılan inşaatı (2.156 kişi) ve özel inşaat faaliyetleri (983 kişi) bir bütün olarak inşaat sektörü olarak düşünüldüğünde Bolu’da bu anlamda en fazla istihdam sağlayan sektör olarak ilk sıraya yerleşmektedir. Elektrikli teçhizat imalatı, hizmet sektörlerinden de taşımacılık ve yiyecek – içecek hizmetleri en fazla istihdamın sağlandığı diğer alanlardır. Bolu’nun ormancılık alanındaki potansiyeli göz önüne alındığında esasında orman ürünlerinin işlenerek pazarlanmasından öte ham halde veya yarı işlenmiş olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Ormancılığın temel faaliyeti olan ağaç, ağaç ürünleri ve mantar üretiminde 1.392 kişi, ormancılık ve tomrukçulukta 517 kişi istihdam edilmiş bunlara karşılık mobilyacılıkta sadece 200 kişinin istihdamı söz konusu olmuştur. Toplam madencilik alanında 777 kişi, tekstil sektöründe ise 47 işletmede toplam 624 kişi istihdam edilmiştir. Tekstil sektörüne karşılık Bolu’da deri ve deri ürünleri imalatı daha gelişmiş olup 127 işletmede 1.642 kişi çalışmakta, sektör bu açıdan Bolu’da 12. sırada yer almaktadır.

Tablo 14: 2017 Yılında Bolu’da Çalışanların İktisadi Faaliyet Alanlarına (İlk 21) Göre Dağılımı⁵

Faaliyet Alanı	İş Yeri	Kişi	Faaliyet Alanı	İş Yeri	Kişi
Gıda Ürünleri İmalatı	168	5.572	İnsan Sağlığı Hizmetleri	54	757
Perakende Tic. (Mot.Taşıt.Onar.Har.)	1.313	5.153	Tekstil Ürünleri İmalatı	47	624
Bina İnşaatı	711	5.098	Büro Yönetimi, Büro Desteği Faaliyetleri	158	580
Elektrikli Techizat İmalatı	18	3.233	Kauçuk ve Plastik Ürünler İm.	30	562
Yiyecek ve İçecek Hizmeti Faal.	528	3.115	İstihdam Faaliyetleri	18	547
Bina ve Çevre Düzenleme Faaliyet.	236	3.075	Kömür ve Linyit Çıkartılması	9	539
Kara Taşıma. ve Boru Hattı Taşıma.	712	2.523	Ormancılık ve Tomrukçuluk	64	517
Bitkisel ve Hayvansal Üretim	342	2.433	Bilgisayar ve Kişisel Ev Eşya. Onar.	35	500
Konaklama	136	2.340	Toptan ve Per. Tic. ve Mot. Taşıt.On.	168	495
Bina Dışı Yapıların İnşaatı	109	2.156	Hukuki ve Muhasebe Faaliyetleri	172	454
Giyim Eşyaları İmalatı	67	2.074	Bilgi Hizmet Faaliyetleri	9	409
Deri ve İlgili Ürünler İmalatı	127	1.642	Makine ve Ekipman. Kurulumu ve Onarımı	109	378
Eğitim	140	1.507	Mimarlık ve Mühendislik Faaliyeti	81	352
Ağaç, Ağaç Ürünleri ve Mantar Ür.	69	1.392	Atık Maddelerin Değerlendirilmesi	10	326
Fabrik.Metal Ürün.(Mak.Tec.Har)	103	1.200	Gayrimenkul Faaliyetleri	185	320
Metalik Olmayan Ürünler İma.	55	999	Diğer Madencilik ve Taş Ocak.	25	238
Toptan Tic. (Mot.Taşıt.Onar.Hariç)	238	998	Makine ve Ekipman İmalatı	15	225
Güvenlik ve Soruşturma Faaliyet.	74	995	İçecek İmalatı	4	208
Elk.Gaz, Buhar ve Hava. Sis. Üret. Da.	46	991	Mobilya İmalatı	65	200
Özel İnşaat Faaliyetleri	188	983	Spor, Eğlence ve Dinlence Faal.	32	184
İdari Danışmanlık Faaliyetleri	126	856	GENEL TOPLAM	7.393	59.154

Not: Sıralama istihdam edilen kişi sayısına göre yapılmıştır.

Kaynak: SGK, 2019.

⁵ Tablo 14’te belirtilen istihdam edilen kişi sayıları aktif sigortalılar içerisindeki zorunlu sigortalıları kapsamaktadır. Esasında 2017’de Bolu’da 91.651 aktif çalışan bulunmaktadır.

d. Nüfus Hareketleri: Bolu genel olarak dışarıya göç veren illerdendir. Esasında bu durum yakın çevresindeki illerle kıyaslandığında (Sakarya ve Kocaeli gibi) ironik bir durumdur. Bununla birlikte Bolu'nun Sakarya ve Kocaeli'ye kıyasla sanayileşememiş olması, çevresinde hızla gelişme gösteren Eskişehir başta olmak üzere Zonguldak ve Bursa'ya yönelmesine neden olmuştur. Bolu'dan diğer illere olan göçlerde de bu durumun etkileri açık bir şekilde görülmektedir (Şekil 11). Bolu'dan dışarıya olan göçlerde seçilmiş iki yıl olan 2008 ve 2018'de kayda değer bir değişim gözlenmemektedir. Bolu, özellikle yakın çevresine yoğun göç veren bir il olmuş, Türkiye'nin pek çok ilinden göç alan Ankara ve İstanbul bir kenara bırakılacak olursa ekseriyetle çevre illere doğru göç hareketleri gerçekleşmiştir. Burada dikkat çekici olan Kocaeli, Sakarya, Eskişehir ve Zonguldak'ın önemli iktisadi merkezler olmasına bağlı olarak Bolu'dan göç almasına karşılık Karabük, Bartın ve Bilecik'in de azımsanmayacak ölçüde Bolu'dan göç almıştır. Hâlbuki söz konusu iller Bolu ekonomik yapısı göz önüne alındığında çok da farkın söz konusu olmadığıdır. Uzak illerde ise yine iktisadi şartlar gereği olduğu düşünülen göç hareketleri İzmir, Antalya, Balıkesir, Çorum, Adana ve Konya'ya doğru gerçekleşmiştir. Sayılan iller dışında da Bolu'dan diğer tüm illere az veya çok nüfus hareketleri olmuş olmakla beraber bunların önemli bir kısmı memur olarak atanmaya bağlı olarak gerçekleşmiş hareketlere bağlanmaktadır. Nitekim ekonomik açıdan Bolu'nun çok gerisinde olan illerden 2018'de Kars (40 kişi), Adıyaman (36), Bingöl (29), Hakkari (26) ve Tunceli (20) gibi iller de göç almıştır.

Şekil 11. 2008 ve 2018 Yılları İtibariyle Bolu'dan Dışarıya Olan Göç Hareketlerinin İllere Göre Dağılımı

Seçilmiş 2 yıla göre Bolu'dan en fazla ve az göç alan illere baktığımızda da yıllar arasında kayda değer değişimler olmadığı görülmektedir. Tablo 15'te görüldüğü üzere gerek 2008'de gerekse 2018'de Ankara ve İstanbul ilk 2 sırada yer almışlardır. Genel olarak ise sıralamadaki yerleri değişmekle beraber Bolu'dan en fazla göç alan illerde ilk 5'te değişiklik olmamıştır. Bolu'dan en az göç alan illere baktığımızda ise genel olarak ekonomik açıdan fazla gelişmemiş, görev icabı gidilen iller oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 15: 2008 ve 2018 Yıllarında Bolu'dan Dışarıya Olan Göçün En Fazla ve En Az Olduğu İller

2008				2018			
İlk 5 İl		Son 5 İl		İlk 5 İl		Son 5 İl	
Ankara	2.046	Ardahan	13	İstanbul	2.530	Tunceli	20
İstanbul	1.914	Bingöl	13	Ankara	2.367	Artvin	18
Kocaeli	610	Iğdır	8	Düzce	1.098	Iğdır	16
Zonguldak	557	Gümüşhane	6	Sakarya	773	Ardahan	14
Düzce	494	Bayburt	2	Zonguldak	749	Kilis	12

Kaynak: TÜİK, ADNKS, 2019.

Bolu'daki nüfus hareketliliğinde memur atamalarının önemli ölçüde etkili olduğu anlaşılmaktadır. 2017 itibarıyla Bolu'ya olan göçlerde 3.132 kişi yükseköğretim mezunlarından oluşmaktadır (TÜİK, 2019). Bununla birlikte Bolu'dan dışarıya olan göçlerde de 4.351 kişi yükseköğretim mezunu olup bu anlamda genel itibarıyla yükseköğretim mezunlarının önemli bir kısmının Bolu dışına yöneldiği, Bolu'ya gelenlerin büyük bir kısmının da memuriyet amaçlı geldiği anlaşılmaktadır.

Düzce ve Bolu arasındaki nüfus hareketliliğine ise ayrıca bakacak olursak Bolu'dan Düzce'ye doğru 2008 – 2018 yılları arasında ortalama 650 – 800 kişi arasında göç olduğu söylenebilir. En fazla 2014'te 863 kişi, en düşük de 2013'te Düzce'ye 631 kişi göç etmiştir (Tablo 16). Düzce'den Bolu'ya doğru olan nüfus akışı ise son birkaç yıl göz ardı edilirse sadece 2009 ve 2013'te 500 kişiyi aşmıştır. Bunun dışında çoğunlukla 500 – 600 kişi arasında olup her iki il arasındaki nüfus hareketini kıyasladığımızda Düzce'ye daha çok kişinin gittiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte son 3 yılda Düzce'den Bolu'ya olan nüfus hareketi daha da yoğunlaşmıştır. 2016'da Düzce'den Bolu'ya 594 kişi, 2017'de 712 kişi ve son olarak 2018'de de 1.098 kişi göç etmiştir (Tablo 16). Önceki yıllara kıyasla 2018'deki değerle 2 katını bulan bu değişimin pek çok sebebi (Üniversitenin etkisi başta olmak üzere) olmakla beraber ilerleyen yıllarda da bu eğilimin devam edip etmeyeceğine bağlı daha sağlıklı çıkarımlar yapmak mümkün olacaktır.

Tablo 16: 2008 – 2018 Yılları Arasında Bolu ve Düzce Arasındaki Nüfus Hareketleri

Yıl	Bolu'dan Düzce'ye	Düzce'den Bolu'ya
2008	646	494
2009	681	617
2010	714	521
2011	686	537
2012	835	518
2013	631	708
2014	863	595
2015	714	552
2016	800	594
2017	684	712
2018	686	1.098

Kaynak: TÜİK, ADNKS, 2019.

Bolu’da 2018 itibariyle Bolu doğumlular nüfusun % 67.4’ünü oluşturmaktadır. Özellikle bazı ilçelerde ise bu oran daha yüksek olup Dörtdivan’da % 87.8, Seben’de % 82.2 ve Kıbrısık’ta % 80 oranındadır. İlde Bolu doğumlulardan sonra Ankara doğumlular 2. sırada yer almakta olup toplam nüfusun % 4’ünü kapsamaktadırlar. Ankara doğumlular Merkez ilçe ve Gerede’de yoğunluk göstermektedir. Burayı 9.586 kişiyle İstanbul doğumlular takip etmektedir. Ankara ve İstanbul doğumluları 9.196 yurtdışı doğumlular izlemektedir. Yurtdışı doğumluların 8.687’si Merkez ilçede, 228’i de Gerede’de ikamet etmekte olup diğer ilçelerdekilerin sayısı 80’i aşmamaktadır (TÜİK, 2019). Düzce ile yakın ilişki içerisinde olan Bolu’da iki il arasındaki nüfus hareketliliği bu alanda da kendini göstermiş ve iller ölçeğinde Ankara ile İstanbul’u 8.925 kişiyle Düzce takip etmiştir. Düzce doğumluların tamamına yakını Merkez ilçede ikamet etmekte olup ikinci sırada 240 kişiyle Mudurnu gelmektedir (Tablo 17). Bolu’daki nüfus hareketliliğinde önemli bir yere sahip olan Zonguldak’ta doğum yerine göre ikamet yerleri konusunda 4. sırada yer almaktadır. Bolu’daki 6.462 Zonguldak doğumunun 4.226’sı Merkez ilçede, 1.561’i de Mengen’de ikamet etmektedir. Mengen’de Bolu doğumluların ardından 2. sırada Zonguldak doğumlular gelmektedir. Büyük bir çoğunluğu Merkez ilçede ikamet eden Çorum ve Sakarya doğumlular ise sırasıyla 5. ve 6. sıraları işgal etmektedir. Göynük özelinde ise Bolu doğumlulardan sonra 2. sırada sınır komşusu olan Sakarya doğumlular gelmektedir.

Tablo 17: Bolu’da İlçeler Ölçeğinde Doğum Yerlerine Göre Nüfus (2018)

İlçeler	Bolu	Ankara	İstanbul	Düzce	Zonguldak	Çorum	Sakarya
Merkez	125.682	8.918	7.390	8.242	4.226	3.727	1.685
Gerede	28.632	1.480	636	139	198	143	92
Mudurnu	15.986	420	345	240	80	38	606
Göynük	11.979	451	321	72	108	19	908
Mengen	9.048	667	465	64	1.561	57	57
Dörtdivan	6.272	166	131	21	62	14	11
Yeniçağa	5.857	188	197	110	193	68	22
Seben	4.318	223	72	20	29	11	20
Kıbrısık	2.575	247	29	17	5	8	4
TOPLAM	210.349	12.760	9.586	8.925	6.462	4.085	3.405

Kaynak: TÜİK, ADNKS, 2019.

Bolu’da tablo 17’de belirtilen iller dışında Karabük doğumlu 2.731, Kocaeli doğumlu 1.908, Ağrı doğumlu 1.474, Trabzon doğumlu 1.369, Adana doğumlu 1.283, Samsun doğumlu 1.180, Erzurum doğumlu 1.104, Konya doğumlu 1.065 ve Kastamonu doğumlu 1.014 kişi ikamet etmektedir (TÜİK, 2019). Bolu’nun komşuları ve yakın çevresinden almış olduğu göçe ilaveten Trabzon, Ağrı, Erzurum ve Adana gibi çok uzak yerlerden de göç almış olması, Türkiye’de genel olarak uzun yıllardır devam edegelen doğudan batıya doğru olan göç hareketlerine bağlıdır. Ayrıca üniversitenin çekiciliği, memur olarak gerçekleşen atamalar gibi hususlar da bu noktada etkili olmuştur.

Sonuç

Bolu, yerleşme tarihi çok eski olan bir ilimiz olup pek çok medeniyete evsahipliği yapmıştır. Demografik açıdan ele aldığımızda Bolu’da çok değişken ve de çevre illere kıyasla farklı bir gelişimin yaşandığı anlaşılmaktadır. İktisadi açıdan fazlaca gelişme imkanı olmamış, zirai manada ise yıldan yıla ekili alanlarda yaşanan daralmayla bu alanda yaşanan küçülme ve diğer sebeplere bağlı olarak (Eğitim gibi) artan sayıda göç veren Bolu’da doğurganlık hızının düşüklüğü, bazı ilçelerde ölüm oranlarının doğumu geçmesi ve yıldan yıla payı genişleyen bağımlı nüfusuyla ilin nüfus artışı çok yavaş olup yakın denebilecek yıllarda (İktisadi manada bir dönüşüm yaşanmadığı sürece) Bolu’nun nüfusunun azalma

sürecine girebileceği belirtilebilir. Nitekim Kıbrısık, Seben ve Dörtdivan'da bu sürece daha çok yaklaşmıştır.

Bolu nüfusunun yaş gruplarına göre analizi yapıldığında her ne kadar gelişmekte hatta gelişmiş yakın bir özellik gösterse de bu durum genel manada ilin gelişimi için olumsuz bir durum arz etmektedir. Nitekim Bolu, iktisadi bakımından kalkınmış illerden olmayıp zirai ve sınai anlamda zayıf kalmış illerdendir. Buna ilaveten toplam nüfus içerisinde bağımlı nüfusun, özellikle de 65 yaş ve üzeri yaşlı bağımlı nüfusun payının yıldan yıla genişlemesi, ilin gelişim hızını yavaşlatan önemli bir dezavantajdır. Bunun bir sonucu olarak Bolu için henüz gelişme fırsatı yakalanamadan nüfusu yaşlanan bir il olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Günümüzde Bolu'da özellikle de Merkez ilçede nüfusu pozitif yönde etkileyen en önemli faktör Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'dir. Bu sayede il merkezinde kayda değer bir hareketlilik gerçekleşmekte ve ticaret canlanmaktadır. Öte yandan ilçeler için ise tam tersi bir durum söz konusu olup nüfus ya durağan ya da azalma eğilimindedir. Hatta genel bir ifadeyle Bolu il geneli nüfusu için Merkez ilçe nüfusu temel belirleyici olup geri kalan ilçelerin ise il genelinde çok küçük payları bulunmaktadır. Sonuç olarak 2018'e gelindiğinde de Bolu, mevcut nüfusuyla Türkiye genelinde % 0.5'lik bir payı dahi oluşturmamaktadır.

Bolu'da çoğu çevre illere kıyasla tezat teşkil eden demografik yapısındaki olumsuz tablo için yerel yöneticilerin ve Bolulu girişimcilerin bir takım tedbirler almaları gerekmektedir. Buna göre ilk etapta yaşlanan nüfusa yönelik kamu yatırımları, diğer yandan kadın nüfusun rehabilitesi ile toplum hayatına daha fazla entegrasyon ve son olarak da Bolu'da nüfus artışına yönelik tedbirler gündeme alınması gereken hususları oluşturmaktadır. Turizm (Özellikle kırsal turizm; yayla turizmi, dağ turizmi, kış turizmi), ormancılık ve tarım ilk etapta Bolu için öncelikli sektörler olarak planlanmalıdır. Tarımla beraber tarıma dayalı sanayi kollarında da yatırımların teşviki nüfus açısından bir diğer çekicilik olarak öne çıkartılabilir. Üniversitenin çekiciliği kullanılarak gelen öğrencilerin Bolu'da kalmasını teşvik edici yatırımlar, özellikle de son yıllarda sıkça vurgulanan Üniversite – Sanayi işbirliği kapsamında hem Bolu ekonomisine hem Bolu halkına hem de öğrencilere katkısı olacak girişimler teşvik edilmelidir. Bolu'nun konum itibarıyla hem büyük sanayi merkezlerine (Sakarya, Kocaeli gibi), hem önemli turizm merkezlerine (Safranbolu, Beypazarı, Nallıhan, Eskişehir, Akçakoca gibi) hem de başkent Ankara'ya yakınlığı da kullanarak ulaşım alanındaki iyileştirmelerle Bolu'yu önemli bir cazibe merkezi haline getirmek hedefler arasında olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Anonim, (2011). “İstatistiklerle Bolu 2010”, Bolu Valiliği, Kocaeli Gazetecilik ve Yayın A.Ş., s. 121, Kocaeli.
- Anonim, (2019). “Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, http://www.ibu.edu.tr/template/contents/baibu-2018-faaliyet-raporu_4483858.pdf (Son erişim: 05.07.2019).
- Bulut, İ., (2000). “Yozgat'ın Nüfus Coğrafyası Özellikleri”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 4, s. 19 – 54, Erzurum.
- Darkot, B., (1954). “Türkiye’de Nüfus Hareketleri”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 5 – 6, İstanbul.
- Doğan, M., (2011). “Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, s. 293 – 307, İstanbul.

- Doğan, M., (2013). “Mengen Havzası’nın Nüfus Gelişimi ve Sorunları”, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölüm Dergisi, s. 22 – 38, İstanbul.
- Emiroğlu, M., (1977). “Bolu’da Yaylalar ve Yaylacılık”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 272, s. 238, Ankara.
- İslam Ansiklopedisi (2001). “Bursa Maddesi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bursa> (Son erişim: 05.07.2019).
- Kaya, D. S., (2019). “XIX. Yüzyılda Bolu Şehrinin Tarihi Coğrafyası”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, s. 361, İstanbul.
- Koyuncu, A., (2014). “Tuna Vilâyeti’nde Nüfus ve Demografi (1864 – 1877)”, DOI: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7023>, *Turkish Studies*, Vol. 9/4, p. 675 – 737, Ankara.
- Köksal, A., (2000). “Türkiye 1997 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları Hakkında Düşünceler”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 40, s. 213 – 218, Ankara.
- Özözen Kahraman, S., (2006). “Çanakkale’de Demografik Geçiş Dönemleri, Nüfus Hareketleri ve Gelecek Projeksiyonlar”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, s. 141 – 161, Çanakkale.
- Özözen Kahraman, S., (2008). “Gelibolu Yarımadası Nüfus Coğrafyası”, Çantay Kitabevi, s. 116, İstanbul.
- Sergün, Ü., (1986). “Kocaeli Yarımadasında Kırsal Yerleşme”, Edebiyat Fakültesi Yayın No: 3370, İstanbul.
- Sertkaya Doğan, Ö., (2017). “Saray’ın Nüfus Özellikleri”, Memleket Pusulası Saray, (Ed. Prof. Dr. Özlem Sertkaya Doğan), EBY Yayınları, s. 138 – 154, İstanbul.
- Sertkaya Doğan, Ö., (2018). “Türkiye’de 2040 ve 2060 Nüfus Projeksiyonlarına Göre Demografik Fırsatlar”, *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s. 26 – 42, Elazığ.
- Tandoğan, A., (1998). “Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu”, Lega Kitabevi, s. 178, Trabzon.
- Taşlıgil, N., (1992). “Manisa İlının Nüfus Gelişimi ve Özellikleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, s. 227 – 240, Samsun.
- Taşlıgil, N., (1993). “Kastamonu İlının Nüfus Gelişimi ve Türkiye Nüfus Hareketleri İçerisindeki Yeri”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 28, s. 215 – 224, İstanbul.
- TÜİK, (2019). ADNKS Sonuçları, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> (Son erişim: 05.07.2019).
- Yakar, M., (2014). “Türkiye’de İlçelere Göre Medyan Yaş Dağılımının Mekânsal ve İstatistiksel Analizi”, DOI: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7447>, *Turkish Studies*, Vol. 9, p. 559 – 591, Ankara.